

Les torres de defensa a la marina de Llevant durant la resistència catalana dels anys 1713 i 1714

FRANCESC FORN SALVÀ

Col·lectiu pel Museu Arxiu d'Arenys de Munt

1. La Marina de llevant, costa torrejada

Les torres de defensa, anomenades també de guaita o de moros, constitueixen encara avui un element singular del paisatge del nostre litoral. Totes elles conformen testimonis ben significatius de la nostra història quan el mar, a més a més de ser una font de recursos, era també una font de perills. Des de l'època romana, el Mediterrani fou freqüentat per pirates provinents del nord d'Àfrica que feien del segrest i el saqueig el seu *modus vivendi*. És el que F. Braudel va anomenar «*el perill africà*».¹ A més a més de la construcció dels primers elements defensius i de guaita, l'opció més assenyada que prengué la població, un cop s'enfonsaren les estructures que lligaven l'imperi romà, fou retirar-se cap a l'interior per allunyar-se d'aquell mar que portava la destrucció i la mort. La majoria de torres de defensa foren aixecades un cop encetada l'edat moderna, al llarg dels segles XVI i XVII, com a elements de prevenció, defensa i atac, per a una població que tornava a acostar-se al litoral, en uns moments d'enfrontaments amb l'imperi turc en els quals el Mediterrani passava a ser camp de batalla i frontera amb els infidels.

En aquest context, les torres de defensa passaren a tenir una importància militar estratègica. Primer com un element de vigilància i de guaita per

¹ Fernand BRAUDEL. *En torno al Mediterráneo*. Barcelona: Paidós, 1997. Pàg. 52.

prevenir i avisar de la presència de naus de l'enemic, corsàries, pirates o sospitoses de ser-ho. En situacions de perill, les guaites a la torre es portaven a terme pel sometent local en torns tant diürns com nocturns. Els senyals de fum foren els habituals durant el dia i els senyals de foc al llarg de la nit. El senyal del perill era seguit pel toc de campanes a sometent o pels crits de «*Via fos a moros!*». Cada torre comunicava visualment amb altres torres en una cadena defensiva que feia arribar el senyal de perill amb rapidesa a les zones més allunyades. La torre també fou el punt de trobada habitual en cas de crida a la defensa per a les partides dels sometents, ja fossin desenes o cinquantenes.

Moltes torres foren aixecades per iniciativa particular, per tal de trobar la protecció per a la família en moments de perill ben real. La torre s'aixecava adossada al mas, o ben a prop de l'edifici principal amb el qual comunicava a nivell del primer pis. Tenim el testimoni de l'any 1558, de Bertomeu Teulada i Anna Villar que, per raó del seu matrimoni i futura residència en el mas Vilar de Sant Pol, van fer constar davant del notari de Montpalau que «*attès la necessitat y perill de dita casa y heretat, de fustes de moros que per no haver·hi fortalesa per deffensió sua, per ço és convingut que dit Taulada pugua fer de nou una torre rodona o cayrada, com millor li aparexerà, perquè si lo cars se aportava les dites parts en dita casa, se puguén recullir y fer forts ab tota família y béns en dita torre*».² D'altra banda, construir una torre requeria uns recursos que només estigueren a l'abast d'una minoria. En aquest sentit, les torres foren també, indubtablement, un element de prestigi amb el qual una família mostrava el seu estatus de privilegi a la comunitat. Com més imponent era una torre o més elements de prestigi podia mostrar, ja fossin finestrals o llindes treballades, més amunt en l'escala social es podia considerar la família. En algunes poblacions de la Marina, les autoritats municipals varen dissenyar una mena de pla de protecció amb el qual assignaren cada família del poble a una torre determinada per tal que pogués refugiar-s'hi en cas de perill. El sistema no va arribar a funcionar, primer pels recels dels propietaris de les torres i, segon, pels sobtats atacs dels pirates que impedién el trasllat a la torre de referència.

Els nombrosos conflictes militars, sobretot les guerres amb França, que varen assolir la Catalunya dels segles XVI, XVII i XVIII, varen ocasionar que les torres de defensa adquirissin una nova funció que es demostrà força eficaç i que relegà les altres funcions a un paper secundari: les torres

² AHFF. Fons Notarials. Montpalau. Notari Joan Francesc Desclapers i Bernat d'Oliu. Vol. 46. F. 385 vº.

actuaren com a bastions militars estratègics, el control dels quals podia permetre a un exèrcit invasor tenir el domini de la població i del territori. Aquesta nova funció fou especialment rellevant per a les poblacions de la Marina de la Selva durant els anys 1713 i 1714.

2. Les torres de defensa com a bastions militars per al control del territori. La resistència catalana de 1713 i 1714

Els violents atacs pirates que varen patir les poblacions de Marina a mitjan segle XVI, van portar les universitats a aixecar torres de caràcter públic, finançades per les mateixes poblacions a través de talls o amb la imposició de noves càrregues. El paorós atac patit per Pineda i per la Vilanova de Palafolls el mes d'agost de 1545, protagonitzat per les galiotes de Dragut, motivà la construcció de la Torre de la Vilanova de Palafolls i la Torre de Mar de Calella, ambdues acabades l'any 1548.

L'atac del mateix Dragut el mes de maig de 1551, que afectà les poblacions de Calella, Sant Pol i Santa Maria d'Arenys, portà a l'aixecament de la Torre de la Ribera a Arenys, el mateix any de 1551, de la de Canet o Torre de la Generalitat, l'any 1554 i de la Torre de Sant Pol, també de l'any 1554.³

Aquestes torres de caire públic foren construïdes per tal de resistir el nou tipus d'armament que s'anava imposant, a base de bombardes, canons, falconets... Les noves torres destacaren pel seu aspecte més robust, de menys alçada que les medievals, amb una amplària de murs sovint amb més d'un metre de gruix i amb una base atalussada que podia sobrepassar els tres metres.⁴ Dues d'elles, la de Canet i la d'Arenys, seguiren un mateix model de construcció a base de tres cossos conjuntats, cosa que els ofería un caire robust i de bastió fortificat. Les torres de la Marina més cobejades pels exèrcits de cara al control de la comarca foren: la de Can Valls, a Sant Vicenç de Montalt, la Torre dels Encantats, la Torre de Mar i la de la Pietat, a Arenys de Mar, la Torre de Mar a Canet de Mar i la Torre de Sant Jaume a Sant Pol.

Al llarg de l'edat moderna, la primera acció d'un exèrcit en ocupar una població era aconseguir el control de les torres de defensa. Quan la torre

³ FRANCESC FORN I SALVÀ. *Viure i sobreviure al segle XVI a la Marina de la Selva*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 2010.

⁴ Ermengol Amill, 31 de gener de 1714, des de Sant Pol. JOSEPH FITER I INGLÉS. «Arenys de Mar durant lo darrer període de la Guerra de Successió». *I Certamen Literari de l'Ateneu Arenyenc*. Pàg. 46 i 47.

estava en mans dels soldats enemics, s'iniciava una mena de setge a les torres que eren atacades amb foc d'artilleria, d'escopetes i arcabussos. L'atac culminava amb l'assalt a la torre mitjançant escales que permetien accedir als nivells superiors. Una altra tàctica força utilitzada va ser cremar les portes d'accés a la torre i mirar d'introduir foc i fum a la part baixa del recinte per tal d'obligar els seus ocupants a rendir-se. Una nova tècnica que s'anava perfeccionant fou la col·locació de *fornillos*, una mena de caixons plens de pólvora i metralla, que s'enterraven sota l'estructura de la torre amb una metxa que s'encenia per fer-los esclatar i enderrocar l'edificació. Quan els ocupants de la torre constataven que l'ocupació enemiga i el setge es podien consolidar, intentaven escapar o bé es rendien i miraven de negociar algun acord.

Després que la Junta de Braços, el dia 5 de juliol de 1713, acordés la no submissió a les tropes de Felip Quint i la Generalitat publicqués la crida a la resistència, començà per a la Marina de la Selva una etapa d'implicació plena en el conflicte militar. A partir de finals de juliol de 1713, quan Mataró va ser lliurada a les tropes borbòniques i tota la Marina va caure sota el control de Gabriel Cano, màxima autoritat militar de Mataró, els pobles de la comarca van viure una dramàtica successió d'ocupacions, on s'alternaven les tropes catalanes i les tropes borbòniques en el domini de les poblacions. Cada nova ocupació implicava desallotjar les tropes de les torres de defensa i, si la resistència havia estat ferma, es portava a terme una violenta repressió contra la població que podia acabar en saqueig general i en la crema de la majoria de cases. De tot el període de guerra, destaquen dos moments en els quals es va viure de forma intensa l'enfrontament militar i l'ocupació de les torres: l'expedició del coronel Amill, del 30 de gener de 1714, i el control de la Marina de llevant per part de Francesc Bac de Roda, a finals de maig de 1714.

A finals de gener de 1714, les autoritats barcelonines van aprofitar el clima de revolta general motivada per la imposició de les *quinzenades*, per tal enviar a Santa Maria d'Arenys una expedició a càrrec del coronel Ermengol Amill. El seu objectiu era coordinar les accions dels revoltats, aplegar més voluntaris i ajudar en la lluita per trencar el setge que patia la capital catalana. El dia 30 de gener de 1714, a les 5 de la tarda, arribava a les platges entre Arenys i Canet l'expedició del coronel Amill, acompanyat del tinent coronel Salvador Pla, a la qual s'afegiren els sometents d'Arbúcies, Viladrau, Espinelves i Sant Hilari. Hores després, ja ben entrada la nit, tota l'expedició comandada pel coronel Amill enfilà cap a Sant Pol. Després

d'encerclar la torre de la vila, calar-hi foc, tirotejar-la i assaltar-la amb escales, els defensors borbònics es varen rendir.

Escrivia el coronel Amill als consellers barcelonins que *«(...) vaig tirar cap a Sant Pol a mitja nit, y després d'algun foch, procurí estrénye·ls de forma que, havent restat ferit lo comandant que's un capità, quatre tinents, los dos ferits, ab dos sargentos se rendiren avuy a las set del matí, presoners de guerra, ab un cadet y 23 soldats walonas, y d'ells dos ferits, que envio ab lo retorn de las embarcacions»*.⁵ Esteve de la Cruz, comandant una partida de voluntaris catalans, participà en l'assalt i, en el seu relat dels fets, es proposa com a protagonista destacat de la rendició dels ocupants borbònics de la Torre de Sant Pol. Explicà Esteve de la Cruz com *«luego anàram a dar providènsia per fer desenharcà lo socorro, y a mitja nit anàram altra vegada a sitià los de Sant Pol que, per camí y via de las fragatas y posaran guarnisió, y féram gran foch en la torra. Jo doní lo giny per fer-los rendí per medi de unas escalas, la qual cosa los obligà a rendí. Y lo capità ferit de mort y molts de ferits»*.⁶ L'ocupació catalana de Sant Pol es perllongà fins al 15 de febrer quan, després d'una resistència de més de vint-i-sis hores, la vila es rendí a les tropes borbòniques. La repressió fou terrible: la població fou saquejada i totes les cases de la població van ser cremades.

Al llarg d'aquests dos anys de resistència, el control de la vila d'Arenys de Mar va ser essencial per a les autoritats catalanes. La situació de tota la zona de Marina, des de Caldetes fins a Calella depenia de tenir el domini d'Arenys de Mar. Amb l'intent de crear a Santa Maria d'Arenys una base de suport a la causa catalana, es volia assegurar un abastiment permanent a la Barcelona assetjada, així com neutralitzar el poder de Mataró.

La situació estratègica d'Arenys de Vall i els continuats enviaments de queviures i material des de les seves platges cap a Barcelona van decidir les autoritats de Mataró a ocupar la vila de forma permanent. El dia 8 de maig, les tropes borbòniques, després d'un violent enfrontament, tornaren la vila a l'obediència de Mataró. Calia capgirar la situació i només uns dies després de l'ocupació borbònica, el coronel Amill confià a la partida de Francesc Bac de Roda l'ocupació de les torres arenyenques i la seguretat

⁵ Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona. Lletres comunes originals. 1B-X-127. Carta d'Esteve de la Cruz, 1 de febrer de 1714, des de Sant Pol.

⁶ El seu pare, Francesc Macià i Ambert, conegut com a Bac de Roda, havia esta penjat el 2 de novembre de 1713, seguint les ordres del general Feliciano Bracamonte.

de la vila. Francesc Bellsollé ens explica l'arribada de la partida de Bac de Roda a Sant Martí i Santa Maria d'Arenys: «(...)als últims de maig (...) vinguéran en esta vila una partida grossa de voluntaris tant de peu com de cavall, capitenejant-los un fill d'en Bach de Roda, lo qual, lo comendant de Vich, Bracamonte, avia fet penjar⁷, y un tal capità Mostatxo, que després los mateixos voluntaris lo mataren en esta plassa».⁸ El primer objectiu que van rebre ambdues partides era prou important i ambiciós: el control d'Arenys de Mar per tal d'establir-hi un centre d'operacions que assegurés el domini de la Marina de Llevant.

Les cartes que Bac de Roda va enviar als consellers barcelonins, datades a Arenys de Mar els dies 22 i 23 de maig de 1714, ens han permès una reconstrucció dels fets que permeteren la recuperació de les torres de la vila. Escrivia Bac de Roda el dia 22 de maig que «de la carta ab que V[ostres] Ex[cel·lèncias] són servits honrar-me de data de 20 del corrent, ha resultat en mi un extraordinari contento al veure se han dignat attendrer al desig me assisteix de emplear-me en lo que té mira al bé públich y llibertat de exa capital y de la pàtria, enviant-me per dit effecte partida de municions que se han desembarcat felizment en esta vila de Arenys de Mar, y vuy servexen per combatre la torra major de dita vila que està guarnida de 20 soldats comandats per un capità, ab lo qual he capitulat que se entregará ab sa guarnició presoner de guerra, luego de estar perficionat un fornillo capaz per bolar part de aquella, lo que espero lograr esta nit següent ab lo favor de Déu».⁹

Sota l'amenaça de fer volar la Torre de Mar, Bac de Roda preveia una rendició ràpida que es produí aquella mateixa tarda després d'haver posat foc a la part baixa de la torre. Tal com relata ell mateix en la carta del 23 de maig, els reforços que enviaren els borbònics arribaren tard; les altres torres, la de la Pietat, la de Canet i la de Caldes (Encantats), confiava que fossin ocupades ben aviat. Explicava Bac de Roda que «havent lograt ahir a la tarda (a Déu gràcias) la rendició de la torra de Mar de esta vila, exint la guarnició presonera de guerra després de un fort combat de fusilleria y havent posat foch a la porta de dita torra. Quedà la torra de la Pietat per los enemichs fins vuy a la tarda que se ha rendit, no obstant que a la matinada

⁷ Antoni SIMON. *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*. P^g. 277.

⁸ Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Lletres comunes originals. Vol. 126. Núm. 19. Arenys de Mar, 22 de maig de 1714.

⁹ Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Lletres comunes originals. Vol. 127. Núm. 209. Arenys de Mar, 23 de maig de 1714. Vegeu l'Apèndix núm. 2.

han aparegut devant ditas torras dos vaxells de guerra que, no havent pogut fer lo desembarch que desitjaven, han començat de disparar ab los canons a la ruhina, essent estat molt poch lo dany que han ocasionat a las casas y sens que ninguna persona hage rebut dany ocasionat de dit disparar (...). Sobre las torras de Canet se troba partida de gent, y axí mateix sobre las de Caldes, però confio que unas y altres se rendiran molt prest. Se ha pres resolució de bolar las torras de esta vila, y per dit effecte se fan fornillos, perquè boladas no tindran ocasió altre vegada los enemichs de subjugar los pobles de la Marina, que és gran dany del pahís y la causa de no commourer-se la terra per conseguir lo fi que tots desitjam».¹⁰

Al llarg dels anys posteriors a 1714, i a causa dels conflictes militars, tal com havia previst Bac de Roda, moltes d'aquestes torres foren enderrocades per evitar-ne la utilització per part de l'enemic. Totes, però, varen perdre la seva funció amb les innovacions militars, sobretot en explosius i artilleria, que varen fer que deixessin d'exercir com a bastions militars. La majoria de les torres que van sobreviure al pas del temps i als nombrosos conflictes militars, foren enderrocades al llarg del segle XX, no pas pels *fornillos* que deia Bac de Roda, sinó per la pressió urbanística i la nul·la consciència del valor patrimonial i històric d'aquests valuosos testimonis del nostre passat.

Bibliografia

FITER I INGLÉS, Joseph. «Arenys de Mar durant lo darrer periodo de la Guerra de Successió». *I Certamen Literari de l'Ateneu Arenyenc*. Arenys de Mar, 1885. Pàg. 46 i 47.

FORN I SALVÀ, Francesc. *Viure i sobreviure al segle XVI a la Marina de la Selva*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 2010.

FORN I SALVÀ, Francesc. *Poso per memòria. Crònica de Francesc Bellsollé de la Torre dels anys 1713 i 1714*. Arenys de Mar: Crea't edicions, 2014.

HERNÁNDEZ CARDONA, F. Xavier. *Història militar de Catalunya*. Vol. III. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2003.

SANPERE I MIQUEL, Salvador. *Fin de la nació catalana*. Barcelona: Topografia «L'Avenç». Ronda de la Universitat, 20, 1905.

SIMON, Antoni. *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1993.

Torre dels Encantats, a Arenys de Mar

Torre de Mar o de la Generalitat de Canet de Mar i Ermita i Torre de la Pietat a Arenys de Mar, segons el gravat de la Patent de la Diputació de Sanitat Marítima d'Arenys de Mar, de l'any 1813

La torre de defensa agermanada amb l'església de Sant Jaume, a Sant Pol de Mar